

# DANTE'S INFERNO

door Gerard Weel



Dante Alighieri (1265 – 1321) door Alessandro of Sandro Botticelli (ca 1445 – 1510)

## Levensloop

Dante Alighieri (1265-1321) heeft in zijn jonge jaren ondanks zijn gegoede afkomst en rijke begaafdheid al heel wat van de zwaarte van het leven moeten meemaken. Intelligent en gevoelig genoot hij in eerste instantie van het uitbundige leven in het Florence van de dertiende eeuw. Hij kon goed vrienden maken -ze wedijverden met elkaar in het maken van liefdesgedichten voor meisjes-, kreeg een uitstekende scholing en fantaseerde over een ideale toekomst. Maar zowel zijn moeder als zijn vader ontvielen hem (en zijn zusje) toen hij nog jong was. Bovendien werd hij -zoals toen gebruikelijk was- op twaalfjarige leeftijd uitgehuwelijkt aan de tienjarige Gemma Donati waardoor zijn al eerder ontstane diepgaande verliefdheid op Beatrice Portinari moest worden verwerkt in een Platonische verbondenheid en een ontzettend gemis die zijn hele leven zouden bepalen. Hij trouwde met Gemma in 1287: ze kregen vier kinderen en waren niet ontevreden over elkaar. Maar Beatrice, die hem op zijn 18jarige leeftijd maar één keer een minzame groet gunde, trouwde met Simone de Bardi en stierf in 1290, Dante in diepe verslagenheid achterlatend.

Tanto gentile e tanto onesta pare  
La donna mia quand'ella altrui saluta...

Zo edel en zo eerzaam in 't verschijnen  
is mijne Vrouwe als zij and'ren groet...

Gestimuleerd door zijn taalgevoeligheid en geheime liefde voor Beatrice heeft Dante zich met zijn vrienden in zijn vormingsjaren bekwaamd in het maken van gedichten in hun Florentijnse Italiaans. De weerslag daarvan vindt men in zijn beroemde eerste uitgave: *La Vita Nuova* (1292-1293) waarin hij zijn levensverhaal -tot dan toe- zelf vertelt in boeiend proza, afgewisseld met zijn prachtige gedichten uit die periode. Om troost te vinden na Beatrice's dood verdiepte hij zich in de klassieke literatuur en de filosofische en theologische wetenschap van zijn tijd. Hij bekwaamde zich ook in het schrijven van 'essays' in proza en oefende zich verder in het maken van gedichten in de 'dolce stil nuovo' (een toen modern soort poëzie) in de op niveau gebrachte volkstaal van die dagen. Latijn hoefde van hem niet persé meer, maar dan wel Italiaans van een niet-platte soort. Hij voelde zich steeds meer geroepen zich in te zetten voor de geestelijke verheffing van zijn volksgenoten. Als dichter en als geleerde.

In 1295 werd hij gevraagd voor een bestuurlijke functie in de politiek van Florence. Daar was de strijd gaande tussen de aristocratische families met hun feodale voorrechten en hun beroep op het gezag van de keizer (de Ghibellijnen) en de inmiddels opgekomen gilden (de Welfen) verdeeld in twee soorten: de Witten die zoals Dante meer uit waren op vrede tussen de keizer en de paus met ieder een eigen taak en de Zwarten die de toenmalige agressieve paus door dik en dun verdedigden als 'beschermers van het volk' en drager van het hoogste gezag, geestelijk én wereldlijk. Dante zelf zag een sterke keizer náást de paus tegemoet in de opkomende figuur van Hendrik VII van Luxemburg. Terwijl hij in 1302 in Rome aan de verzoeningsonderhandelingen betreffende deze tegenstelling deelnam, werd hij onder bewaking gesteld door aanhangers van de door de paus gesteunde Zwarten en in Florence als Wittenaanhanger en verrader veroordeeld tot de brandstapel subsidiair ballingschap. Hij begaf zich naar Siena en vandaaruit begon in 1304 zijn zwerftocht door Italië. Hij is nooit meer in Florence teruggekeerd.

## De Divina Comedia



Dante en zijn gedicht. Fresco van Domenico di Michelino in de Sante Maria del Fiore (1465)

Volgens Boccaccio (1313-1375), de eerste biograaf van Dante, heeft de grote dichter nog in Florence -dus vóór 1302- de eerste zeven canto's van zijn grote hoofdwerk geschreven en daar dus ook het ontwerp geconcipieerd. Maar door de politieke verwickelingen bleven die achter in het juwelenkistje van Gemma. Men zegt -met Boccaccio- dat Dante's neef Andrea ze van zijn tante naar zijn oom-in-ballingschap moest brengen. Die werd daardoor opgewekt er mee door te gaan. Het idee was op zich niet origineel: een tocht door het hiernamaals was meermalen door voorgangers beschreven. Dante's geweldige werk bestaat uit drie delen van elk 33 canto's -een canto is een soort hoofdstuk- met een extra canto voorafgaand aan het geheel. Totaal honderd dus. Ieder canto is onderverdeeld in terzinen (drieregelige strofen) die elk 3x11 lettergrepen bevatten en door verbindend kettingrijm (aba-bcb-cdc enz.) met elkaar samenhangen. Honderd, negenennegentig, drieëndertig en drie zijn symbolische getallen in verband met het christelijk geloof. Elk deel behandelt een stadium van de gang van de menselijke ziel na de dood zoals Dante zich verbeeldt die -in een droom tijdens de Goede Week van het heilige jaar 1300- te hebben ervaren: Inferno (hel-verdoemenis), Purgatorio

(vagevuur-uitzuivering) en Paradiso (hemel-gelukzaligheid). Het eerste is voor de verdoemden definitief, het tweede voor de gestraften voorlopig en het derde voor de zaligen eeuwig d.w.z. tijdloos. Zo dacht men toen theologisch. Dante gaat er niet zozeer dogmatisch maar poëtisch en met veel verbeelding mee om.

Nel mezzo del cammin di nostra vita  
mi ritrovai per una selva oscura  
ché la diritta via era smarrita.

Ons levenspad beklommen halverwege  
kwam in een donker bos ik mijzelf tegen  
daar ik de rechte weg niet had bestegen.

Hij wilde met zijn Commedia -zo genoemd vanwege het gelukkige slot, het happy end- een drieledig doel bereiken: ten eerste: bewijzen dat men ook in zijn eigen taal een hoogwaardig epos kon schrijven; ten tweede: zijn toehoorders via zijn verbeeldingskracht meevoeren in het perspectief van het menselijk leven zoals dat door de kerk werd verkondigd, maar dan op eigen manier beleefd; en ten derde: zijn idee over het nut van een sterke heerser in aardse zaken naast de geestelijke macht van de paus verspreiden als toekomstperspectief voor de politiek. En aan de hand van de beschreven figuren kan hij veel van zijn haast encyclopedische geestelijke kennis kwijt. Toch gaat het hem als echte dichter meer om *de beleving bij de lezer/hoorder* dan om diens *kennisvermeerdering*.

Pas korte tijd voor zijn dood in 1321 -hij stierf in Ravenna, waar hij ook begraven ligt- heeft hij zijn meesterwerk voltooid. Boccaccio gebruikte het eerst het woord 'divina' in zijn lofrede, het woord werd pas in een Venetiaanse druk uit 1555 als epitheton aan de titel Comedia toegevoegd.

## Inferno



Straf voor koppelaars, vleiers en verleiders, Sandro Botticelli

Misschien nog meer dan in de inhoud zit de waarde van Dantes meesterwerk in de taalkunst ervan. En meer dan de geniale structuur bedoel ik daarmee de virtuoze vaardigheid waarmee zowel de gedachten van de menselijke kennis als de gevoelens van de menselijke ziel in betrekkelijk eenvoudige taal tot leven worden gewekt. Misschien nog niet eens zozeer in de beschreven werkelijkheid als wel in de beleving van de toehoorders. Vooral het ritme en de klankschoonheid roepen een diepe ontroering op, maar ook de compacte en toch eenvoudige zinsbouw dringt met gemak door in de luisteraar die haast tot aandacht gedwongen wordt. Je raakt al meer geboeid door wat je opvangt in je verstand en in je gevoel: Dante raakt je en ontroert je. Zelfs het Inferno, de hel -toch niet bepaald een modern thema-, wordt een waarneembare beleving. Het vraagt een soort durf, in je verbeelding mee te gaan het donkere woud in (waar hij zijn droom mee begint). De dolende Dante besefte -soms door zijn eerste begeleider Vergilius tot meer realiteitszin gebracht- dat de zware en zwarte kant van de ervaring voorafgaat aan de mogelijke glorie en dat Gods rechtvaardigheid niet wegvalt als uiteindelijk zijn barmhartigheid zal doorbreken. Voor de verlangde ontmoeting met Beatrice is de gang door het Inferno en het Purgatorio een voorwaarde: zonder angst, zondebesef en zuivering komt men niet op de weg naar het Paradijs. Het bijzondere is dat hij deze dingen niet uitlegt maar oproept. Het gaat niet meer over het leven ná de dood, het gaat over de dood in ons leven, in onze angstdromen, in ons gemis en onze verlangens, in ons onderbewustzijn.

‘Lasciate ogne speranza, voi ch’intrate.’  
Queste parole di colore oscuro  
vid’io scritte al sommo d’una porta;  
per ch’io: ‘Maestro, il senso lor m’è duro.’

‘Laat varen elke hoop, als gij hier nadert.’  
Die woorden vol van duister en van zwart  
zag ik geschreven op een hoge ingang;  
zodat ik ‘Meester,’ riep, ‘dat treft mijn hart!’

Dante -dichter/verteller maar tevens de hoofdpersoon- wordt in zijn droom/visioen aanvankelijk gehoorpt te gaan door drie symbolische dieren: panter (wellust), leeuw (hoogmoed) en wolf (hebzucht): hij moet eerst afdalen naar de diepte van Lucifer, de heer van het inferno. Alle helkringen moet hij door: de bovenhel met hellepoort, voorportaal, grensrivier, voorgeborchte (voor onschuldige ongedoopten), de vier bovenkringen (van wellustelingen, gulzigaards, geldbelusten en wrokkigen) en de doodsrivier. En vervolgens de benedenhel met de hellestad, de ketters, de bloedrivier, de zelfmoordenaars en na de zandwoestijn de godlasteraars, sodomieten en woekeraars. Hij belandt bij de grote rotswand en de waterval om de kloven van het kwaad in te gaan waarin zich tien groepen gestraften bevinden: verleiders, vleiers, corrupten, tovenaars, ambtsmisbruikers, onoprechten, dieven, misleiders, ruziemakers en vervalsers. Nog dieper bereikt hij de put der giganten waarin zich de verraders bevinden, verraders van: familie, vaderland, vrienden en leidinggevend. Zij omringen het grote monster: de verdoemde tot duivel verworpen engel Lucifer in het diepst van de hel.

Maar aan Lucifers haren mogen en kunnen Dante en Vergilius zich omhoogtrekken, op weg naar een nauwe uitgang die hen naar het Purgatorio voert, omhoog naar de Louteringsberg. Daar worden de zeven hoofdzonden uitgeboet en breekt de liefde door in het aardse paradijs: Vergilius verdwijnt als Dantes angst voor de dood is overwonnen en Beatrice en Bernardus voeren hem verder hogerop, uiteindelijk naar het hemels Paradiso. Hè, hèn: van de nacht naar de dag, van het duister naar het licht.

## Vragen



Florence Baptistry. Deze ruimte is i.v.m. zonlicht gesloten

Hoe kan het zijn dat deze reis ons boeit? Is het ergens inderdaad de gang van ónze existentie? Hoe denken wijzelf ons de stadia van ons bestaan in? Welke beelden spelen in ons onderbewustzijn een rol en nemen we die serieus? Laten wij de hemel weg? En de hel? Hoeft niet ieder van ons heen te gaan door een wezenlijke beproeving of uitzuivering? Zijn sommige mensen voor de ondergang geboren maar anderen uiteindelijk voor de opgang? Vinden we Dantes taalkunst onovertroffen maar nemen we afstand van zijn verouderde poging het menselijk bestaan te ontleden als opgang naar het licht vanuit de diepste duisternis? Leidt verbeeldingskunst -visueel, auditief of in geschreven taal- tot religie (maar dan zonder dogmatisme)? Kortom: schreef Dante alleen een boeiend verhaal of raakt hij echt aan onze eigen levensgang?

## Besluit



Dante Alighieri (1265 – 1321) door Alessandro of Sandro Botticelli (ca 1445 – 1510)

Dante transformeert de klassieke geestelijke gegevens van de Middeleeuwen en de Oudheid boven het didactische uit tot de beleving ervan in onze ziel via de diepgang van zijn poëzie. Daarmee raakt hij aan ons aller ervaring van het bestaan en overschrijdt hij de tijdgebondenheid van ons eigen leventje. Bij Dante ben je zélf in het geding. Hij verheldert je eigen levenservaring die uitgaat boven het afwerken van jaarlijkse agenda's. En dat voel je.